

„Félig vers, félig élet”

Orbán Ottó ötvenedik születésnapjára

– Tulajdonképpen miért ír verset? – kérdezte valaki Blaise Cendrars-tól. A *Húsvét New Yorkban* költője a gyökerénél akarta megragadni a kérdést, s mivel becsületes és naivul jóhiszemű szellem volt, aki a képtelenségben is az elérhető legteljesebb pontosságra igyekszik, némi tünődés után így válaszolt: – Csak.

Ugyanez a kérdés Orbán Ottót több mint három évtizede készíti tünődésre; költői pályája kezdetétől fogságában tartja, és jóformán megállás nélkül foglalkoztatja. Verseinek tekintélyes hányada mind a mai napig a mesterség birkózószőnyegén forog, nagyszerű mesterségbeli reflexeket csillogtatva, és számtalan versmenetben számtalan lehetséges költői válasz segédpontjait begyűjtve a profi költészet technikájának és metafizikájának – mesterfogásainak és rendeltetésének – a 20. századi lényegéről. Indulatos hittel és iróniának képzelt dühöngéssel még annak a látszatát is vállalva, ami talán a legmélyebben sebezheti egy emberöltő óta költői hiúságát és önérzetét, hogy a vers körül korunkban fölmagzó elméletek folyondárjait növeszti poéta létére ő maga is, méghozzá versben, miközben mély meggyőződéssel hirdeti, ugyancsak versben: „ki nem állhatom a költőt, akinek orrán-száján dől a költészet”, mert „az irodalom mint az irodalom tárgya (gondoljunk csak bele) egy pornóüzlet”.

Akkor miért csinálja?

Nem ezt csinálja. – „A tudatalatti eszmények” megszállottjainak – egyik korai verse értelmében: az öröknaiv, „Költészet-Bozontú” szamaraknak – a halálos komolysággal keres ma is érvényes és hasznosítható mintákat – helyesebben: szellemi és erkölcsi koordinátákat – a több ezer éves költői hagyomány végtelenül gazdag kínálatából egy elmondhatatlannak tetsző „hajóroncs történet” lírai kifejezéséhez, amely „dereng az idő alól”, s amelynek hajbai őt is meg-megfürdették, forgói és örvényei nemegyszer őt is elnyeléssel fenyegették.

Az önérzet-sebző látszat máshonnet ered. Orbán Ottónak van egy sziklaszilárd rögeszméje: azt hiszi, hogy a költő – naiv értelmiségi lény. Rejtély, mire alapozza, hiszen saját költői tehetségének a karaktere minduntalan ellene dolgozik – ellene üvölt – ennek az illúzióknak, de ő úgy véli, hogy mesterségre vonatkozó tünődéseit olvasói is a hamleti töprengéseknek kijáró megrendültséggel élhetik át. De a gondja, ha tapadnak is hozzá bizonyos értelmiségi illúziók, valódi létgond. Vizsgálódása arra irányul, hogy a megélt – és időlegesen legalábbis: túlélte – egyéni és történelmi, társadalmi rengések után, milyen mesterségbeli ácsolat bírhatná el, „önnön nyomorúsága talpkövén”, Orbán Ottó alanyi költő életének és személyes sorsának versekben kitergetendő grandguignolját; Közép-Kelet-Európa 20. századi grandguignoljának ólomsúlyai-val? „A háborús árvaét”, „a pofon vert, bőgő, rövidnadrágos fiúét” (verseinek anyakönyvből kivonatolom a legfontosabb adatokat), akit leköptek, megrugdostak, megpofoztak, apját megölték, ráadásul a bokájához „egy nemzedék sorsát s ítéletét: váltás fehérneműt és fogkefét” is odavassalták; akinek nem volt mindig mit ennie, akit első nekifutásra az egyetemre se vettek fel, s nyilván azért vannak értelmiségi nosztalgiái, mert a világ folyton érezte vele: „maga nem az, akinek egy budai anya örül . . .”

Valóban nem az, hiába kéri kölcsön a dán királyfi koronáját, hanem – higgyük el neki, hiszen olyan meggyőző költő erővel mondja – „kéjvágyó fehérje”, akit a „vadállatok vak dühe mozgat”, de a génjeiben hozott „kénkő idegbaj” is gyötör. És kozmikus sértődöttség, hogy becsapták, mert „az ígéreték századában minden másképpen

történt”, s neki is csak „zajos történelem, kevés esély” jutott szülővárosában, Budapesten, amely ugyan csak egy „másodosztályú Bécs a Kék Duna mentén”, de utcáin és bérházaiban nemcsak „a veronai erkélyjeleneteket dolgozza át pisi- és vérszagú regénnyé” az élet. – Ez a félrevezetett, becsapott „kéjvágyó fehérje” jár vitustáncot a közép-kelet-európai – közelebbről: a magyar – történelem groteszk koreográfiájára Orbán Ottó verseiben; a vánnyadt értelmiségi képzeteket és káprázatokat folyton szétrúgó, brutális és elemi tehetség, a szügyön döfött animális élvezetvágy és életöröm. S a sóvárgásainak kiszolgáltatott költő, egyébként jogos és indokolt önzésének a lekezelését is minduntalan megélni kényszerül egy olyan világban, ahol mindenki a saját kozmikus sértettségének a tüskéjében üldögél ezer éve.

Orbán Ottó üvöltését igen hamar énekleckékre fogta és artikulálni kezdte a véletlen képében jelentkező végzet. Köztudomásúlag csodagyerek-korában kezdett, az ő szavaival: „pszichológiai kezelés alanyaként” verset írni, s mivel azt tapasztalta, hogy „a vers, még az is, amit én tudok írni, gyógyít”, lépre ment, s elhitte, hogy a jósorstól – vagy a balsorstól – ezzel ajándékot és jóvátételt is kapott mindazért, amit az élet egyébként elvett tőle. S a fiatal költő, a pusztulás és a halál történelemvágtá bomba-töltéséreinek a meredélyein „szívtől-szívig szaltózva” felszabadultan be is mutogatta a költészet kötelező és szabadon választott gyakorlatait. Mint a gyerektornászok, akik azért képesek alvajáró biztonsággal végrehajtani hajmeresztő mutatványaikát, mert nincs veszélyérzetük.

Ragadt rá a vers. Nyílt és titkos ösztönzések rengetege érlelte kaszkadőr vakmerőséggel kísérletező, de az emberiségeszméket hordozó vers trapézára bekötött szemmel is mindig visszataláló versbeszédét. A csodagyerek tanulóideje mégis alaposan elhúzódott; saját bevallása szerint a hetvenes évek elejéig, mert az a „szilárd valóságmag”, ami nélkül nem tud verset írni: a színfalhasogató borzadályok minden normális elképzelést és emberszabású dimenziót szétvető látványa valahogyan nem fért rá – méretarányos lírai hitellel – az ízlése szerint megálmodott vers rajzlapjára.

Bizonyos időbe telt, míg Orbán Ottó megértette, hogy ehhez vissza kell csavarni a lángot, mert nehezen bírta tudomásul venni, hogy a versírás miérettje a sors által felkínált válasz éppen az ő esetében nem érvényes. „Az egyetemes balsors partizánakcióinak” a következményeit ugyanis csak az amatőrök tudják gyógyító hatással kiírni magukból; ő azonban eredendően költő, akit legfeljebb érleltek (magyarán: kínoztak és keresztre feszítettek) az élményei, de nem azok tették költővé. Arra a valóban naiv értelmiségi elképzelésre, hogy a líra a Lét terheitől való megszabadulás ígérete, nem a láncozott bombák, s nem a *Gyökér a földben* ciklus verseiben megidézt Walpurgiséjek omlasztották rá az igazi költészet már-már elviselhetetlen terhét, hanem „az élet-tani aknák mind sűrűbb robbanásai”, a hetvenes és nyolcvanas évek szélárnyékos bekéjében. „Megszédülve a sötét mágnes közelétől”, a fonákjáról: az alvilági oldaláról is átélni kényszerült, hogy „mindenem a testhez van kötve”, és rádöbrent arra, hogy amikor verset ír, nem gyógyul, hanem „az életével fizet minden soráért” az igazi költő. A tanulóévek „csillagokba szökő” szép fogalmazásait, más sorsok rettentő és sejtjeiben megemészthetetlen tanulságait mégiscsak a túlélés tudatalatti biztonságának a szédületével vetette papírra „a háborús árva”.

Addig-addig „hámozta vastagon a költészet nevű almát”, mígnem előbukott végre „a hanglejtés meg a szófűzés mögött a rejtett mag”, amibe végül is bele kell nyugodni, hogy „a lényeg titok volt és titok marad.” Most már nyugodtan és bátran szívhatja „az irodalom gőzét” és „moshatja verssel” a kezét: mindig ragyogni fog rajta a fényes cáfolat: az eleven vér. – Jelképesnek érzem, hogy e felismerés kimondásához első ízben egy másik költő: Nagy László emlékének – testvéri vonzódással – szentelt versében jutott el Orbán Ottó. Mert csakugyan elválaszthatatlan testvérek ők, s kétszeresen is azok; mint a szegények seregében a szegények erkölcsét őrző magyar költők.